

Een andere visie op werk

Zwartwerk, arbeidsovereenkomsten van bepaalde duur, deeltijdse contracten, Artikel 60 en andere tijdelijke steunmaatregelen. Wat al deze vormen van werk gemeen hebben, is dat ze de werknemer een sterker gevoel van... onzekerheid geven. Hoe het syndicaal weerwoord organiseren?

Zeer veel mensen werken, maar leven toch in zorgwekkende bestaansonzekerheid. Sommigen zijn aangeworven met een onzekere arbeidsovereenkomst (Contract bepaalde duur, uitzendwerk, deeltijds contract...) waardoor ze onmogelijk plannen op middellange of lange termijn kunnen maken. Anderen zijn erin geslaagd een arbeidsovereenkomst van onbepaalde duur te bekomen, maar hun loon is te laag om het hoofd te bieden aan de levensduurte of de risico's die het leven meebrengt (scheiding, verlies van een inkomen in het gezin, ziekte, arbeidsongeval...). Nog anderen moeten hun karige loon aanvullen met een aanzienlijk deel van het loon dat... in het zwart wordt uitbetaald en vallen bij werkloosheid of ziekte zonder vervangingsinkomen. Maar dat is nog niet alles... Sommige werknemers die werken in kleine bedrijfjes zonder interne collectieve bescherming, staan bloot aan zo'n zware druk vanwege de werkgever, dat hun werkzekerheid en hun arbeidsvoorwaarden niet langer gewaarborgd zijn...

Al deze situaties zijn onderling zeer verschillend, maar ze hebben wel iets gemeen: al deze werknemers en hun gezin zijn niet zeker van hun toekomst en verkeren, net als werkloze werknemers, in sociale onzekerheid. Al deze verschillende situaties kunnen onder de noemer "precariaat"¹ gebracht worden.

Een campagne

Het is op grond van deze vaststellingen van de vakcentrales dat het Congres van ABVV-Brussel in mei 2010 heeft beslist een campagne op te zetten om de groeiende werkonzekerheid in Brussel te bestrijden². Doel van deze campagne was een ander licht te werpen op de problematiek van de werkgelegenheid in Brussel; opdat niet alle aandacht louter naar de werkloosheidscijfers zou gaan, maar dat men naast de werknemers zonder werk ook oog zou hebben voor al diegenen die in slechte arbeidsomstandigheden werken en in sociale onzekerheid leven.

Het is immers absoluut noodzakelijk dat de vakbond, en bij uitbreiding de arbeidersbeweging, zich gaan bezighouden met dit sociale arbeidsprobleem. Vastbesloten om syndicaal weerwerk te bieden aan deze toenemende werkonzekerheid, sloten de vakbonden in 2011 met de gewestoverheid en de werkgeversorganisaties een **pact voor duurzame stedelijke groei**.

Ter herinnering, ABVV-Brussel stelde dit als eerste voor in 2007³, toen de gewestregering haar plan voor internationale ontwikkeling aankondigde.

Het ABVV is er immers van overtuigd dat de internationale ontwikkeling van Brussel en het logisch gevolg daarvan, namelijk het overheidsbeleid ter versterking van de aantrekkingskracht/het concurrentievermogen waarop de overheid rekent voor een relance van de werkgelegenheid voor de Brusselaars, de werkonzekerheid zou kunnen doen toenemen.

1. Een samentrekking van precair en proletariaat. Met dit neologisme verwijst Robert Castel naar een toestand van permanente werkonzekerheid (Robert CASTEL, Au-delà du salariat ou en deçà de l'emploi ? L'institutionnalisation du précarat in « La montée des incertitudes », Ed. du Seuil, Paris, 2009, pp. 159-183).

2. « La FGTB au tournant 2010 ... », in Ensemble, nr. 69, oktober 2010, blz. 21-23

3. "De economische ontwikkeling van Brussel: winnen de werknemers erbij ?", dossier van ABVV-Brussel nr. 10, november 2007 (te downloaden op www.abvvbrussel.be)

Voor een goed begrip moeten twee onlosmakelijk verbonden aspecten van deze onzekerheid worden bekeken. Ze hangen samen als de twee kanten van een muntstuk: aan de ene kant is er het dalend en onzeker arbeidsinkomen en de ingrijpende veranderingen in de stadseconomie, aan de andere zijde de verslechterde leefomstandigheden in de stad waar veel werknemers mee af te rekenen hebben.

Ondanks de inspanningen van de overheid om bepaalde wijken te renoveren, zijn de woonomstandigheden in de volkswijken enorm verslechterd. Dit heeft te maken met de lage arbeidsinkomens en met woning- en energieprijzen die omhoog geschoten zijn, zodat veel werknemers verstoken blijven van een degelijke woning, waarop ze nochtans recht hebben. Door het structurele gebrek aan financiering van diensten en sociale voorzieningen, is de stad bovendien niet langer in staat om de bevolking waar nodig te hulp te schieten. De ellenlange wachtlijsten voor kinderopvang zeggen genoeg; dit zorgt voor sociale onzekerheid bij veel werknemers en vooral werkneemsters.

De internationale bloei van Brussel maakt het voor veel Brusselaars nog moeilijker om een behoorlijke woning te vinden. Daarvan getuigen de bijzonder hoge huurprijzen en de 'gentrificatie'⁴ van wijken door de komst van internationaal kaderpersoneel.

De gewestoverheid, die verantwoordelijk is voor de sociale ontwikkeling van de stad, trekt helemaal geen voordeel uit wat de hoedanigheid van wereldstad aan financiële winst oplevert. Gemeten naar de productie van rijkdom per inwoner, behoort Brussel tot de rijkste Europese steden, maar daar hebben de Brusselaars en de Brusselse overheden nauwelijks baat bij. Een groot gedeelte glipt door hun vingers door het grote aantal pendelaars (55%) die geen belasting betalen in Brussel en dus niet bijdragen tot de financiering van het Gewest⁵.

Terwijl het grootste deel van de winst van dit economische 'buitenkansje' hen onthouden wordt - en de nationale solidariteitsmechanismen dit slechts gedeeltelijk compenseren - moeten de Brusselaars er wel, uit eigen middelen... het grootste deel van de lasten en ongemakken van dragen! Zo is het overheidsaanbod aan sociale en middelgrote woningen voor de Brusselaars ontoereikend, maar ontbreken ook - en dat wordt al te vaak vergeten - de collectieve dienstverlening en voorzieningen die onontbeerlijk zijn om elke Brusselaar de gezondheidszorg, het onderwijs, de cultuur, de sociale bijstand,... te bieden die toch zijn/haar basisrecht zijn.

Het merendeel van de Brusselaars, die van hun arbeidskracht moeten leven, wordt vandaag eigenlijk hun recht op de stad ontzegd: het recht om er waardig te leven, te werken en zich te ontplooiën.

Valse waarheden

Deze tweeledige visie op arbeidsonzekerheid wordt lang niet gedeeld door alle spelers in de stad. Dat komt omdat de toenemende werkonzekerheid schuilt achter het probleem van de massale werkloosheid dat alle aandacht van de publieke opinie en van de meeste politici trekt. Het openbaar debat over de werkgelegenheids crisis in Brussel laat vermoeden dat de Brusselse werknemers in twee groepen verdeeld zouden zijn: aan de

4. Gentrificatie (van gentry, het Engels woord voor 'lage adel') is het verschijnsel waarbij volkswijken ingenomen worden door nieuwe, meer gegoede, inwoners. Het profiel van de volkswijken krijgt een ander economisch en sociaal aanzicht, uitsluitend ten voordele van een hogere sociale laag.

5. De 6e staatshervorming zal de financiële autonomie van het Gewest versterken via de personenbelasting waarbij een structureel corrigerend mechanisme wordt doorgevoerd zodat de gewestinkomsten nog gespijsd worden met een klein deel van de personenbelasting van de werknemers die in Brussel werken, maar in Vlaanderen en Wallonië wonen (44 miljoen).

ene kant zij die geen werk hebben (en alle aandacht van de politici en de media trekken in een bitterzoete mengeling van culpabilisering en medelijden) en aan de andere kant alle werknemers die "zo gelukkig" zijn een baan te hebben en voor wie het leven rimpelloos verloopt... Helaas weten wij dat de sociale onzekerheid niet enkel voor de deuren van de RVA of het OCMW te vinden is maar ook in veel bedrijven en zelfs besturen, want ook daar duiken nieuwe en sluipende vormen van onzekerheid op (arbeidsovereenkomsten van bepaalde duur, artikel 60-banen, DSP-banen[Doorstromingsprogramma], uitzendwerk,...).

Deze syndicale campagne zal er zonder enige twijfel een van lange adem zijn. Het eerste wat moet gebeuren, is bepaalde valse waarheden ontkrachten, zoals de bewering dat een slechte baan altijd beter is dan "helemaal geen baan" en dat sociale onzekerheid 'automatisch' afneemt als men een baan heeft. Vervolgens moet de campagne de politici en -dromen mag - de werkgevers ertoe brengen echt rekening te houden met de werkonzekerheid bij toekomstig beheer en ontwikkeling van de stad. Een eerste succes zou zeker al zijn dat hiermee rekening wordt gehouden in het nieuwe Gewestelijk Plan voor Duurzame Ontwikkeling (GPDO) waarover nu onderhandeld wordt

Om op dit vlak (sociale rechten, duurzame economische ontwikkeling en opnieuw investeren in collectieve voorzieningen) resultaten binnen te kunnen halen, dienen twee voorwaarden zeker vervuld te zijn:

1. **de vakbond moet werken aan het in beeld brengen van de onzekere arbeid in Brussel:** door middel van cijfergegevens, kritische analyse, maar ook sociaal onderzoek en concrete voorbeelden;
2. **alle bedenkelijke toestanden moeten 'geconflictualiseerd' worden:** met andere woorden, al dit individuele lijden moet vorm krijgen in een collectief conflict, dat door de vakbond wordt gevoerd en gesteund.

Het lijden in cijfers uitdrukken

Statistische studies over arbeidsonzekerheid in Brussel zijn zeldzaam of belichten slechts een deeltje. De Brusselse werkwereld moet dus zelf het probleem in beeld brengen.

De armoede-indicatoren die vandaag gehanteerd worden, zijn de meest opzienbarende aspecten die ook het vaakst aandacht krijgen in de media. De verschillende jaarrapporten over de armoede in Brussel leveren het bewijs dat de Brusselse werkende klasse verarmt en dat er working poor zijn. Op de studiebijeenkomsten ter voorbereiding van het Forum van ABVV-Brussel herkenden de militanten van de schoonmaaksector zich in deze geladen benaming "working poor", terwijl ze toch regelmatige arbeidsprestaties leveren in een groot bedrijf... Zij verkiezen deze benaming boven de term "precariaat" en zijn van mening dat dit niet de kwetsbare situatie verwoordt waarin de Brusselse werknemers zich bevinden. Dit idee van "precariaat" verwijst voornamelijk naar loononzekerheid en vertolkt de andere oorzaken van hun bestaansonzekerheid niet, zoals de stijgende levensduurte in de stad en de onvoorzien gebeurtenissen. **Deze werknemers vinden dat: "men arm is, als men de eindjes niet aan elkaar kan knopen..."**

Armoedecijfers kunnen dus voor bewustwording zorgen als ze niet uitsluitend betrekking hebben op de diepste armoede en ook de aspecten van de 'working poor' in het licht stellen.

Het onvrijwillig deeltijds werk, dat in Brussel 20,4% van de totale loonarbeid uitmaakt, is zeker ook een typische vorm van arbeidsonzekerheid, die voornamelijk vrouwen treft. Tijdens de oliecrisis die Europa in de jaren zeventig volop trof, werd deeltijds werk voorgesteld als ultieme remedie. Deze speerpunt van de "atypische"⁶ banen werd voorgesteld als "de wonderoplossing" om de economische crisis en de massale

6. Deeltijds werk wordt atypisch genoemd, in tegenstelling tot een klassieke baan, die voltijds is.

werkloosheid de baas te worden.

De enorme toename van deze soort arbeidsovereenkomsten baart de werkwereld grote zorgen: natuurlijk is in het Brussels Gewest, net als in de rest van België, de meerderheid van de banen nog “voltijds”. De laatste jaren daarentegen zijn de meeste nieuwe banen deeltijdbanen. Laten we ter illustratie de cijfers van 2009 bekijken: het aantal voltijdse arbeidsovereenkomsten daalde in het land met 45.700 eenheden, terwijl er 20.500 deeltijdbanen werden gecreëerd...

Deeltijdwerk is zonder twijfel “het topje van de ijsberg” van de slechte arbeidsvoorwaarden: slechte verloning, slechte werkuren, slechte kennis van de veiligheidsregels, slechte kennis van het bedrijf, slechte integratie bij de collega’s die voltijds werken,... De deeltijdcontracten zijn voornamelijk in welbepaalde sectoren geconcentreerd (diensten aan personen, gezondheidszorg, horeca, handel, opvoeding en huishoudhulp) waar vrouwen⁷ en jongeren oververtegenwoordigd zijn.

Bij uitsplitsing van de arbeidstijd over de Brusselse gemeenten stelt men vast dat er aanzienlijke verschillen zijn tussen de verschillende entiteiten, naargelang ze tot de eerste of de tweede kroon behoren: in de acht Brusselse gemeenten met de zwakste mediane lonen vindt men ook het laagste aantal voltijdse werknemers. In de armste gemeenten, die zich in de eerste kroon bevinden (de arme halve maan van Brussel), ligt het mediane dagloon niet alleen laag, er zijn ook heel veel mensen met deeltijds werk⁸.

De stadseconomie doet ook andere vormen van werkonzekerheid ontstaan die onze aandacht moeten trekken. Zo verwijzen we hier in het bijzonder naar opdrachtwerk zoals met dienstencheques, dat vergelijkbaar is met huren van werkkracht. Ook de banen die gecreëerd worden in de **franchisezaken**⁹, in al die Carrefour Express, Proxi Delhaize, enz. die overal in de stad te vinden zijn, werken verdere onzekerheid van de arbeidsvoorwaarden in de hand. Deze winkels zorgen voor een nieuwe organisatie van de grootdistributie via heel kleine gedecentraliseerde eenheden en creëren wat men ‘kapitalisme zonder ondernemen’ zou kunnen noemen¹⁰!

De wijze waarop deze winkels georganiseerd zijn, volledig afgestemd op de behoeften van “koning klant”, verontrust de vakbond enorm: de werknemers, die vaak deeltijds aangeworven zijn, hebben er zeer ingekorte werkroosters die naar wens aangepast kunnen worden. Het grote personeelsverloop getuigt trouwens dat het om lastige functies gaat. Het hoeft geen betoog dat de afwezigheid van enige interne vakbondsvertegenwoordiging de sociale onzekerheid nog doet toenemen...

En tot slot wijzen ook **de indicatoren van volksgezondheid** op verslechtering van de arbeidsvoorwaarden in Brussel. Stress op het werk heeft een onbetwiste weerslag op de gezondheid van de werknemers. Deze stress is onder meer te wijten aan het gebrek aan contact dat verband houdt met de werkorganisatie en de professionele onzekerheid (herstructurerings, periodes van inactiviteit...).

7. ADSEI, Enquête over de arbeidskracht (België), 2008.

8. “Welzijnsbarometer. Armoederapport 2009”, Brussels Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, blz. 6-9.

9. Socioloog Rachid Bouchareb heeft het hierover uitgebreid in het ABVV-dossier “Onzeker werk: syndicaal weerwerk vereist!”, opcit

10. Via deze “franchisewinkels” kunnen grote kapitalistische bedrijven (zoals Carrefour) massahandel organiseren zonder grote distributiebedrijven en ... de collectieve arbeidsbetrekkingen die daar, gezien hun omvang, verplicht zijn. De loonarbeidsverhouding is via de techniek van de franchise voortaan uitbesteed aan heel kleine bedrijven. Door deze evolutie is arbeid weer koopwaar geworden (lees hierover: “De ontwikkeling van franchise-bedrijven in de hand houden”, in “Memorandum 2009”, dossier van ABVV-Brussel nr.11, juni 2009 – te downloaden van www.abvvbrussel.be).

De gevolgen voor de gezondheid van de werknemers zijn zorgwekkend, want de onzekerheid strekt zich steeds verder uit in de tijd. Dankzij de wetenschappelijke vooruitgang verhoogt de levensverwachting in het algemeen wel, maar de levensverwachting “in goede gezondheid” komt steeds meer in het gedrang voor werknemers die blootgesteld zijn aan lastig werk en werkstress. Een cijfer om dit te staven: **de levensverwachting van een kaderlid ligt bijna 7 jaar hoger dan die van een arbeider...**

Met een dergelijke ongelijkheid voor ogen, is het ondenkbaar dat de vakbond een verhoging van de pensioenleeftijd aanvaardt! Van jongs af aan en tot ze de derde leeftijd hebben bereikt, hebben mensen immers geen gelijke kansen wat hun levensverwachting “in goede gezondheid” betreft. Onzekerheid doet deze sociale ongelijkheid nog toenemen.

Verzwarende factoren

De bloei van de diensteneconomie is zonder enige twijfel de eerste verzwarende factor.

In de loop van de 20^e eeuw zijn de dienstenactiviteiten in de geïndustrialiseerde landen enorm toegenomen. Sommige van deze dienstenactiviteiten, vooral de diensten aan bedrijven, zoals schoonmaak, bewaking, technisch onderhoud van de uitrusting, vervoer en logistiek... vergen een aanzienlijk volume aan werkkracht. In deze sectoren, waar het werk moeilijk geautomatiseerd kan worden, kunnen de productiviteit en de winst slechts opgedreven worden door meer... uitbuiting van de arbeidskracht!

Om hun winst op te drijven, zijn veel ondernemingen geleidelijk aan hele activiteitensegmenten gaan afstoten die voorheen intern werden uitgevoerd, en zich gaan toespitsen op hun kerntaken. We spreken dan van outsourcing. Men neemt dus zijn toevlucht tot onderaanneming om de kosten te drukken door de concurrentie te laten spelen en indien nodig een beroep te doen op buitenlandse arbeidskracht of zelfs zwartwerk en dit heeft geleid tot groeiende onzekerheid van de arbeidsvoorwaarden.

Voor deze dienstenbedrijven die zich moeten handhaven in de mateloze concurrentie die eigen is aan het kapitalistisch systeem, is het verslechteren van de arbeidsvoorwaarden een essentiële factor geworden om hun rendabiliteit en hun winst te laten groeien.

De handelssector bleef uiteraard niet gespaard van deze ontwikkelingen. Denk maar aan de franchisewinkels die in het Brussels Gewest als paddenstoelen uit de grond schieten en die nieuwe vormen van uitbuiting van arbeidskracht hebben doen ontstaan.

Een tweede groeifactor voor dienstenbanen ligt in de nieuwe behoeften aan huishoudhulp (buurtdiensten). In een Gewest waar een steeds grotere dualiteit heerst, kunnen de bevoorrechte klassen die van deze diensten genieten, hun regels opleggen aan de werknemers, die veelal niet anders kunnen dan die zonder morren volgen...

In al deze activiteitsdomeinen zien we een nieuwe arbeidsdeling en een transformatie van de gezagsstructuur en de ondergeschikte verbanden, die kenmerkend zijn voor de loondienst. De dienstenprestatie wordt een nieuw normatief kader van de arbeid waarbij de werknemer voortaan de denkrant... van de klant moet volgen! Hij wordt ter beschikking gesteld van de klant die rechtstreeks een beroep op hem doet. Tegenover koning klant wordt hij ook tot concurrentie gedwongen met de andere werknemers. Dit verschijnsel van driehoeksverhouding (werknemer – werkgever – klant) leidt de facto tot individualisering en toenemende flexibilisering van de arbeidsbetrekkingen.

Ondanks het feit dat dienstenprestaties een zekere mate van scholing vergen, wordt deze zelden erkend en gewaardeerd (zoals in de schoonmaaksector).

De diensteneconomie vergt geen grote concentraties van werknemers op eenzelfde vestigingsplaats meer. Doordat de arbeidsplaatsen over verschillende locaties gespreid zijn, wordt het collectief verdedigen van de werknemers bemoeilijkt.

Tot slot is in de meeste dienstensectoren het werk ook “opgedeeld naar geslacht”, waarbij de vrouwen systematisch naar de meest onzekere baantjes verbannen worden...

De tweede verzwarende factor is zoals reeds aangehaald **de stijging van de levensduurte in Brussel en de ontoereikende dienstverlening en collectieve voorzieningen**. Dit tast het welzijn van de werknemers en hun gezin, dat al te lijden heeft onder de werkonze-kerheid, op tal van domeinen aan (gezondheid, opvoeding...). Door het gekende verschi-jnsel van gentrificatie van de wijken, versnelt de internationale ontwikkeling van Brussel de verstoting van de werkende klasse uit de stad. Veel gezinnen hebben Brussel al moeten verlaten omdat ze er geen betaalbare woning vonden, terwijl ze toch in de stad werken.

Samen met de vzw's Centrale culturelle bruxelloise (CCB) en Habiter Bruxelles moet het ABVV in haar campagne tegen de onzekerheid ook deze al lang bestaande problematiek van het vernietigen van de volkshuisvesting in het stadscentrum, opnemen. Huisvesting in de stad zal aan bod komen vanuit de invalshoek van het recht op wonen, maar ook met betrekking tot de dienstverlening en de openbare voorzieningen die deel uitmaken van de volkshuisvesting. Dit zou het thema van een volgend forum moeten zijn.

Tot slot is er nog **het nieuwe activeringsbeleid, zeker de derde verzwarende factor**, en bijzonder verontrustend.

De verslechtering van de arbeidsvoorwaarden maakt dus duidelijk deel uit van een breder economisch denkpatroon: namelijk dat van de Actieve Welvaartsstaat¹¹. Het activerings-beleid, dat geobsedeerd is door het indijken van de werkloosheid, werkt slechte arbeids-voorwaarden in de hand doordat de werkzoekenden sancties boven het hoofd hangen. Per slot van rekening zorgt dit beleid ervoor dat alle werknemers kwetsbaarder worden, doordat de concurrentie wordt opgedreven tussen klassieke tewerkstelling en onzekere en onderbetaalde banen. En uiteindelijk volgt er natuurlijk nivellering naar beneden toe.

In Brussel leidt het opvoeren van de activeringsmaatregelen bovendien tot decentralisa-tie van de werkgelegenheidsdiensten naar de gemeenten. We zien een indrukwekkend arsenaal aan lokale tewerkstellingsdiensten ontstaan: plaatselijke antennes van ACTI-RIS, missions locales, inschakelingsdiensten van het OCMW, lokale werkwinkels, sociale uitzendkantoren, gemeentelijke jobhuizen... Als dit alles wat gerationaliseerd zou wor-den, kon het ontwikkelen van werkgelegenheidsprogramma's¹² op gemeentelijk niveau wel eens als gevolg hebben dat er plaatselijke sub-arbeidsmarkten ontstaan waar er voor de lokale economie (alle kleine ondernemingen, franchisewinkels, bedrijven in de sociale economie...) een groeiende reserve van kwetsbare werknemers voorhanden is. Het aantal Brusselse werknemers dat “meedraait” in ondersteunde werkgelegenheidsprogramma's kan al op 23.000 geraamd worden. Op 400.000 werkende Brusselaars (de actieve bevol-king die aan het werk is), is dit niet niks...

Of er gevaar is dat er een vorm van plaatselijk precariaat ontstaat, waardoor de fragmente-ring van de arbeidsmarkt nog sterker in de hand gewerkt wordt, moet nog verder onder-zocht worden.

Maar in breder perspectief verzet de werkwereld zich tegen deze plundering van een deel van de inkomsten van de sociale zekerheid (ongeveer 6,5 miljard vrijstelling van

sociale lasten alleen al voor het jaar 2009), om ondernemingen te helpen (geactiveerd) personeel aan te werven, terwijl ondertussen duizenden werklozen die bijdragen betaald hebben, gesanctioneerd worden en aan hun lot overgelaten... Op de vooravond van een staatshervorming die voor de werknemers in het noorden, in het zuiden en in het centrum van het land ellendig belooft te worden, wijzen wij er met klem en volle overtuiging op dat de sociale zekerheid in de eerste plaats dient om onze medeburgers bij te staan tegen de wisselvalligheden en onzekerheden van het leven, vooral in crisistijd... en niet om de werkgevers op de rug van de gemeenschap te verrijken.

11. Lees in dit verband: “De actieve welvaartsstaat: vaart de werknemer er wel bij?”; dossier van ABVV-Brussel nr.9, december 2006 (te downloaden van www.abvvbrussel.be)

12. Programma's als ACTIVA, Artikel 60, DSP (Doorstromingsprogramma), SINE, Inschakelingsuitzendwerk.